

Stan spółdzielczości inwalidów w świetle badań ankietowych

Wstęp

Artykuł 181a prawa spółdzielczego w § 1 stwierdza: „Przedmiotem działalności spółdzielni inwalidów i spółdzielni niewidomych jest zawodowa i społeczna rehabilitacja inwalidów i niewidomych przez pracę w prowadzonym wspólnie przedsiębiorstwie”. Specyfika ta, jest jeszcze wyraźniej podkreślona w statutach spółdzielni inwalidów i spółdzielniach niewidomych. Ten prawny nakaz sprawia, że spółdzielnia inwalidów lub niewidomych jest organizacją, która jednocześnie prowadzi społeczną i zawodową rehabilitację pracujących tu niepełnosprawnych osób oraz działalność gospodarczą, służącą finansowaniu obu funkcji. Ważne jest zatem, aby wiedzieć jak wypełniają te funkcje spółdzielnie inwalidów i jakimi dysponują środkami. W obecnych warunkach, gdy nie ma obowiązku sporządzania sprawozdań dla rewizyjnych związków spółdzielczych, tej wiedzy (w zawężonym zakresie) mogą dostarczyć jedynie badania ankietowe.

Krajowy Związek Rewizyjny Spółdzielni Inwalidów i Spółdzielni Niewidomych od kilku lat realizuje projekt pod nazwą „Wszechnica Wiedzy Spółdzielczości Inwalidów”, który jako zadanie zlecone jest dofinansowane przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Mimo że projekt ma charakter szkoleniowy, badanie stanu spółdzielni inwalidów i spółdzielni niewidomych jest jego istotnym elementem. Badanie to w projekcie pełni rolę ewaluacji *ex-ante*, to jest ustalenie stanu, w jakim znajdowała się spółdzielczość inwalidów przed rozpoczęciem działań szkoleniowych adresowanych do kluczowej kadry tego środowiska. Wyniki tych badań są omawiane i analizowane podczas zajęć szkoleniowych. Narzędziem badawczym jest tu ankieta, zawierająca pytania opisujące podstawowe cechy charakteryzujące stan spółdzielni. Dane dotyczące spraw pracowniczych obejmują stan z połowy 2011 roku, zaś wielkości finansowe odnoszą się do stanu na koniec 2010 roku.

Ewaluacja *ex-ante*

Zgodnie z założeniami projektu „Wszechnica Wiedzy Spółdzielczości Inwalidów”, jego realizację rozpoczęto od zebrania podstawowych informacji o spółdzielniach inwalidów i spółdzielniach niewidomych przydatnych do zaprogramowania i przeprowadzenia planowanych szkoleń. W tym celu opracowano ankietę, w której zawarto pytania o stan zatrudnienia, w tym

osób niepełnosprawnych, liczbę członków spółdzielni, liczebność rad nadzorczych, działania z zakresu rehabilitacji osób niepełnosprawnych oraz o kondycję finansową spółdzielni.

W 2011 roku, podobnie jak w latach poprzednich, ankietę rozesłano do 130 spółdzielni zrzeszonych w Krajowym Związku Rewizyjnym SI i SN. W odpowiedzi nadeszło 51 wypełnionych ankiet (w 2009 r. odesłano 62, a w 2010 – 35 ankiet). Można zatem stwierdzić, że skuteczność badania wyniosła 39,2%. Należy więc podkreślić, że ustalone w badaniach wielkości charakteryzują grupę tych 51 spółdzielni – respondentów badań. Ponieważ spółdzielnie, które wzięły udział w badaniu, są branżowo i rodzajowo reprezentatywne dla całej zbiorowości, to na tej podstawie wyliczone wskaźniki można, z dużą dozą prawdopodobieństwa, odnosić do całego środowiska spółdzielczości inwalidów i niewidomych.

Charakterystyka zatrudnienia

Statystyczna spółdzielnia inwalidów jest przedsiębiorstwem średnim, liczącym 175 pracowników. Cechą charakterystyczną dla badanych spółdzielni, ale także dla całej branży spółdzielczości inwalidów, jest wysoki udział osób niepełnosprawnych w zatrudnieniu (około 81%), w tym połowa ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. W tej grupie pracowników co piąta osoba ma szwaczególny rodzaj niepełnosprawności. Szczegółową charakterystykę zatrudnienia w badanych spółdzielniach przedstawiają poniższe zestawienia.

Zatrudnienie ogółem

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem	Średnio w spółdzielni
1	Stan zatrudnienia	8 927 osób	175,04 osób
	w tym:		
2	– osoby niepełnosprawne	7 273 osób	142,61 osób
3	– członkowie spółdzielni	3 366 osób	66,00 osób
	Wskaźniki udziału:		
4	– zatrudnienia osób niepełnosprawnych		81,47%
5	– zatrudnienia członków spółdzielni		37,71%

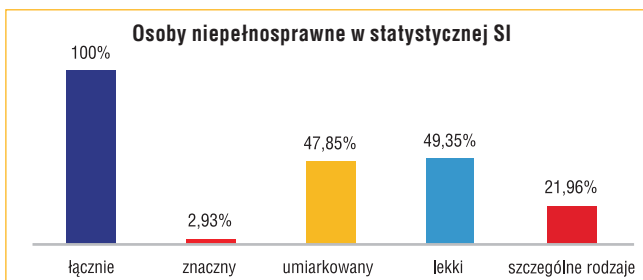
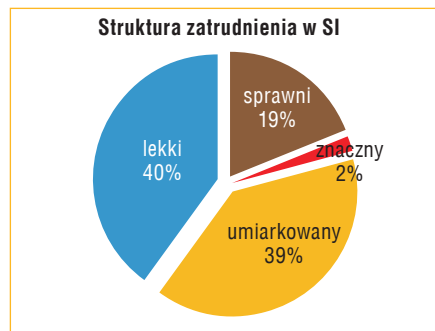
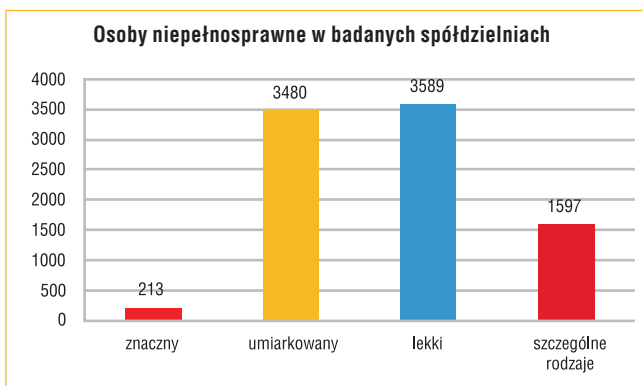
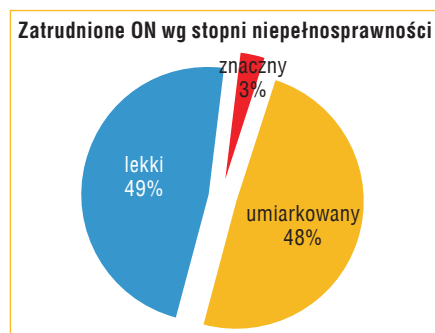

Wysoka koncentracja osób niepełnosprawnych zatrudnionych w spółdzielniach nie znajduje odzwierciedlenia w członkostwie spółdzielczym, jedynie 38% z nich jest członkami spółdzielni. W badaniach nie pytano o przyczyny tego stanu. Prawdopodobnie są natury ekonomicznej: wysoki wkład oraz obawa przed odpowiedzialnością materialną członka spółdzielni.

Zatrudnienie osób niepełnosprawnych

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem	Średnio w spółdzielni
1	Stan zatrudnienia osób niepełnosprawnych:	7 273 osób	142,61 osób
	1) w tym ze stopniem niepełnosprawności:		
2	– znacznym	213 osób	4,18 osób
3	– umiarkowanym	3 480 osób	68,24 osób
4	– lekkim	3 589 osób	70,37 osób
	2) z tego:		
5	– ze szczególnymi rodzajami niepełnosprawności	1 597 osób	31,31 osób
	Wskaźniki udziału:		
6	– zatrudnienia osób niepełnosprawnych ogółem		81,47%
	1) z tego w grupie osób niepełnosprawnych:		
7	– ze znacznym stopniem niepełnosprawności		2,93%
8	– z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności		47,85%
9	– z lekkim stopniem niepełnosprawności		49,35%
	2) w tym:		
10	– ze szczególnymi rodzajami niepełnosprawności		21,96%

Wykresy poniżej prezentują osoby niepełnosprawne wg stopni niepełnosprawności:

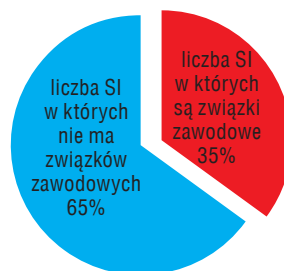
Charakterystyka samorządności

Zgodnie z prawem spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem członków spółdzielni, a jej podstawowym celem jest zapewnienie pracy, a nie kreowanie zysku, jak to ma miejsce w spółkach prawa handlowego. Spółdzielnia pracy to przedsiębiorstwo, w którym członkowie świadczą pracę osobiście, a ta, poprzez spółdzielczy stosunek pracy, jest chroniona. W spółkach prawa handlowego takiej ochrony miejsc pracy jej udziałowcy czy akcjonariusze nie mają, nie mają też obowiązku świadczenia pracy osobiście. Te odmienne podejścia prawne powodują, że spółdzielnie inwalidów i niewidomych, w odróżnieniu od spółek prawa handlowego, mają rozwinięte funkcje społeczne, demokratyczne formy zarządzania, a ich podstawową misją jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych poprzez zapewnienie odpowiedniej pracy i warunków pracy, kształcenie i doskonalenie zawodowe oraz zapewnienie opieki medycznej i rehabilitacji leczniczej. Dobrą szkołą demokratycznego zarządzania przedsiębiorstwem spółdzielczym jest pełnienie funkcji w Radzie Nadzorczej. Z badania wynika, że co 10-ty członek spółdzielni zasiada w tym ważnym organie. Rotacja składu Rady sprzyja jej uspołecznieniu. Obserwuje się zaś spadek aktywności związków zawodowych, należy do nich zaledwie 19% pracowników. W co trzeciej spółdzielni nie utworzono organizacji związkowej. To zjawisko być może wynika z tego, że zapewnienie reprezentacji interesów pracowników wynika z samej istoty spółdzielczości i jej prawnych rozwiązań.

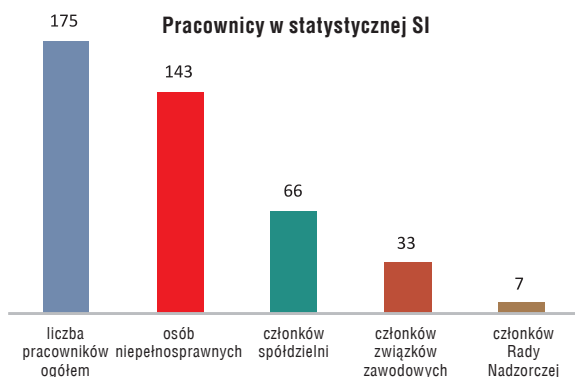
Rady nadzorcze i związki zawodowe

Wyszczególnienie	Ogółem	Średnio współdzielni
Liczba członków rad nadzorczych	349 osób	6,84 osób
– pełniących funkcję pierwszą kadencję	118 osób	2,31 osób
Liczba spółdzielni, w których działają związki zawodowe	25	
Liczba członków związków zawodowych	1 667 osób	32,69 osób

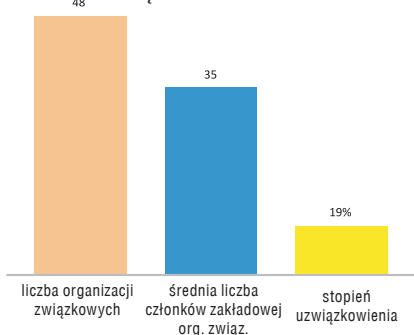
Związki zawodowe w SI

Pracownicy w statystycznej SI

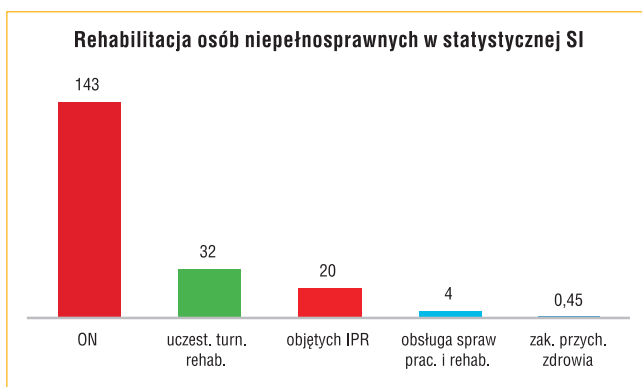

Związki zawodowe w SI

Charakterystyka rehabilitacji osób niepełnosprawnych

Spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych dużą wagę przykładają do działań związanych z rehabilitacją zatrudnionych osób niepełnosprawnych. Wynika to z ogromnej przewagi tej grupy pracowników w strukturze zatrudnienia oraz statutowych zadań spółdzielni. Spośród badanych spółdzielni prawie co druga prowadzi zakładowy ośrodek zdrowia i rehabilitacji. Etatowo 4 osoby zajmują się obsługą spraw pracowniczych w tym rehabilitacją osób niepełnosprawnych. W statystycznej spółdzielni 30 osób niepełnosprawnych uczestniczyło w turnusie rehabilitacyjnym, to jest więcej niż co piąta pracująca tam osoba niepełnosprawna. Indywidualnym programem rehabilitacji objętych jest 20 osób (czyli prawie 28%) ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. Działalność tę finansowo zasila zakładowy fundusz rehabilitacji osób niepełnosprawnych, na konto którego w skali całego 2010 roku odpisano średnio 2 500 zł na zatrudnioną osobę niepełnosprawną.

Rehabilitacja osób niepełnosprawnych

Wyszczególnienie	Ogółem	Średnio w spółdzielni
Uczestnicy turnusów rehabilitacyjnych	1 645 osób	32 osoby
Objęci Indywidualnym Programem Rehabilitacji	1 016 osób	20 osób
Etatowa obsługa spraw pracowniczych i rehabilitacji ON	218 osób	4 osoby
Kwota odpisu na zakładowy fundusz rehabilitacji osób niepełnosprawnych	13 511 019 zł/rok	2 500 zł/ON/rok
Liczba spółdzielni, które prowadzą przychodnię zdrowia i rehabilitacji	23	45%

Charakterystyka wyników finansowych

Analiza nadesłanych danych wskazuje na trudną sytuację finansową spółdzielni. Bez systemowego wsparcia finansowego ze środków publicznych, głównie subwencji PFRON do płac zatrudnionych osób niepełnosprawnych, znakomita większość z nich stanęłaby na progu bankructwa. Martwi, że mimo tej publicznej pomocy, 37% badanych spółdzielni odnotowało stratę z działalności operacyjnej. Średnie wynagrodzenie osób niepełnosprawnych w tych spółdzielniach wyniosło 1 718 zł/mc, przy średniej krajowej w gospodarce narodowej – 3 102 zł/mc. Wskazuje to na niski poziom generowanych kosztów własnych. To świadczy, że w warunkach globalizacji rynku, spółdzielczym przedsiębiorstwom, obciążonymi dodatkowymi

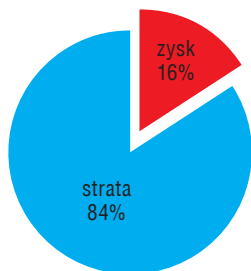
kosztami rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, trudno sprostać konkurencji, nawet przy obecnym wsparciu finansowym.

Charakterystyka wyników finansowych

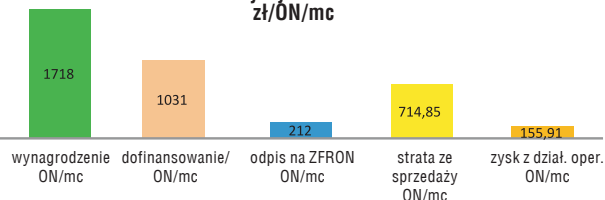
Wyszczególnienie	Ogółem	Średnio w spółdzielni
Zysk/strata ze sprzedaży	- 62 389 348 zł	- 1 223 320 zł
Dotacja systemowa	90 017 238 zł	1 765 043 zł
Zysk/strata działalności operacyjnej	+ 13 607 627 zł	+ 266 816 zł
Średnie miesięczne wynagrodzenie ON	X	1 718 zł
Średnie miesięczne dofinansowanie do kosztów płacy ON	X	1 031 zł*
Odsetek spółdzielni notujących stratę ze sprzedaży	84,3%	X
Odsetek spółdzielni notujących stratę z działalności operacyjnej	41,2%	X

* kwota ta obejmuje dofinansowanie do wynagrodzenia powiększone o należne od pracodawcy składki na ubezpieczenie społeczne FP i FGŚP, nie może być więc wprost porównywana ze średnim miesięcznym wynagrodzeniem.

Liczba SI notujących stratę/zysk ze sprzedaży

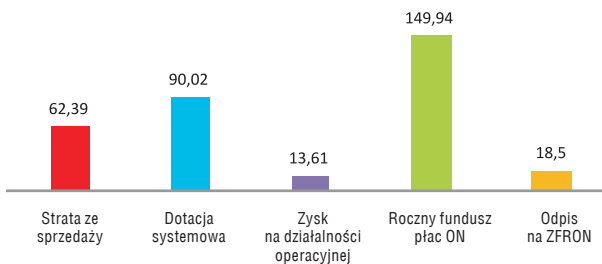
Charakterystyka finansowa SI
zł/ON/mc

Liczba SI notujących stratę/zysk z działalności operacyjnej

Wyniki finansowe badanych SI
na koniec 2010 r. w mln zł

Podsumowanie

Według informacji uzyskanych z Krajowej Rady Spółdzielczej, w 2009 roku funkcjonowało 228 spółdzielni inwalidów oraz 26 spółdzielni niewidomych¹. Wszystkie posiadały status zakładu pracy chronionej i dzięki temu mogły korzystać z ustawowych instrumentów wsparcia jednakowych dla wszystkich, bez względu na formę prawną. Te 254 spółdzielcze zakłady

¹ Brak państwowego systemu zbierania informacji o spółdzielniach.

pracy chronionej zatrudniały prawie 40 tys. osób niepełnosprawnych, to jest więcej niż co piątą osobę niepełnosprawną zatrudnioną na chronionym rynku pracy. Niestety, ponad 50 było w stanie likwidacji lub upadłości. Malejąca liczba spółdzielni inwalidów i spółdzielni niewidomych powodowana jest głównie dwoma czynnikami: przekształcaniem w spółki prawa handlowego (w spółdzielniach o dobrej kondycji ekonomicznej) oraz upadłością lub likwidacją z powodu złej sytuacji gospodarczej. Obecnie obserwuje się nasilenie tego procesu. Obraz, jaki wyłania się z badań, potwierdza dobre wypełnianie funkcji społecznych przez spółdzielczość inwalidzką, ale jednocześnie niepokojąco słabą kondycję finansową i to mimo relatywnie niskich kosztów własnych i systemowej dotacji ze środków publicznych. W tej sytuacji należałoby rozważyć dla nich dodatkowe formy wsparcia. Spółdzielnia inwalidów lub niewidomych jest w istocie przedsiębiorstwem społecznym, wypełniającym ważne zadania pożytku publicznego. Z racji swej misji spółdzielnie te są bliższe spółdzielniom socjalnym niż komercyjnym przedsiębiorstwom posiadającym status zakładu pracy chronionej. W tym kontekście trudno zrozumieć dlaczego na przykład, zgodnie z ustawą, osoba niepełnosprawna nie może uzyskać dotacji ze środków PFRON na wniesienie wkładu do spółdzielni inwalidów lub niewidomych, a może ją otrzymać w przypadku podejmowania własnej działalności gospodarczej lub przystępowania do spółdzielni socjalnej.

Summary

According to the information from the National Cooperative Council, in 2009 there were active 254 co-operatives (228 handicapped people's cooperatives as well as 26 cooperative of blind people)². They all had a status of institutions of protected work, thanks to which they could use statutory instruments of support equal for everybody, regardless of their legal form. Those 254 cooperative institutions of protected work employed nearly 40 000 disabled people, that is more than every fifth disabled person employed on the protected work market. Unfortunately, over 50 were in the process of liquidation or bankruptcy. The decreasing number of disabled co-operatives or blind people's co-operatives is being caused mainly by two factors: their transformation into companies of commercial law (in the case of co-operatives of good economic condition) as well as their bankruptcy or liquidation due to bad economic situation. Presently, we can observe an intensification of the process. The image which emerges from the research confirms the fact that disabled people's cooperatives perform their social functions very well, at the same time being in a disturbingly poor financial condition, even in spite of their relatively low own costs and systemic financing from public means. In that situation one should consider additional forms of support for the co-operatives. A disabled people's or blind people's co-operative is in fact a social enterprise, fulfilling important goals of public good. Because of their mission, those co-operatives are closer to social co-operatives than they are to commercial enterprises which have the status of institutions of protected work. In this context for example, it is difficult to understand why, according to law, a disabled person cannot gain financing from PFRON means for their contribution to a disabled people's or blind people's co-operative, whereas the same person can gain financing in the case of their undertaking their own economic activity or accessing a social co-operative.

Key words: Poll Research, Disabled Cooperatives, Disabled People

² There is a lack of national system of collecting data concerning co-operatives